

Szakolczay Lajos

„Világnak terjesztendő”

Szeredi Pál: A nemzetépítő demokratikus ellenállás dokumentumai 1956–1967

Szeredi Pál közelmúltban (pontosabban 2015-ben) megjelent könyve, az *A nemzetépítő demokratikus ellenzék története 1956–1987* már szépen mutatta a fiatalabb nemzedékhez tartozó történész elhivatottságát: a lehető legszigorúbb erkölcsiességgel és hozzáállással pontos képet rajzolni az 1956-os magyar forradalom utáni három évtized csaknem a rendszerváltásig tartó ellenzéki szerepéről, azon belül is a – saját szavával megtisztelt – nemzetépítő demokratikus ellenzék „alakiteleki sátorjára” elnyúló történelmi súlyú ténykedéséről.

A fejezetekre bontott, szempontunkból a legapróbb mozzanatot is éles szemmel vizsgáló körkép természetesen nem csupán egy lényeges történelmi folyamat tükrére volt, hanem rész-egységeiben is az egész igazságát sugallva, kortörténeti dokumentumokkal alátámasztott társadalmi láttelelet is: ilyenek voltunk, így éltünk!

Már a korábbi tanulmánykötet forgatása során megbizonyosodhattunk arról, hogy a történész milyen fontos – bizonyító erejű! – szerepet szán a dokumentumoknak. A visszaemlékezésekből, a Párt KB. jegyzőkönyveiből, az országgyűlési iratokból és az írói s történészi megnyilvánulásokból stb. kiemelt rövidebb-hosszabb idézetek alátámasztották a mondanivaló hitelét. S már akkor kíváncsivá tett Szeredi nem eléggé dicsérhető gyűjtőszemléje, hiszen a fölillantottak közül nem egy eredeti dokumentum saját levéltárát gyarapította.

Hogy milyen értéket képvisel ez a magánszorgalomból – pontosabban *hivatástudatból!* – ezer helyről összegyűjtött, a történelmi ítélkezést segítő „okmánytár”, arra új könyve, az *A nemzetépítő demokratikus ellenállás dokumentumai 1956–1967* című összefoglaló a legjobb példa. A közzétett anyagban természetesen van innen-onnan már ismert, szinte önmagában is megálló – kész egésznek tűnő – beszámoló is (Németh László: *Ha én miniszter lennék*; Tamási Áron: *Gond és hitvallás*; Bibó István *november 4-i nyilatkozata*, Kovács Imre: *A megoldás: kompromisszum* stb.), de nem kevés az olyan szöveg – Farkas Ferenc Menonhoz címzett, a „Világnak terjesztendő” Memorandumot kísérő angol nyelvű levele – a magyar nyelvű változat javításokkal; a Magyar Írók Szövetsége 1956. november 28-án tett *Nyilatkozatának* eredeti, javításokkal ellátott példánya; Veres Péter börtönben írott vallomása, saját kézírásos kiegészítéseivel és Matits Lajos megjegyzéseivel –, amely unikum voltával hat.

A könyv rövidebb-hosszabb fejezetei, minthogy időrendben vannak állítva, sa-

játszós történelmi, nemzetpolitikai kaleidoszkópnak hatnak. A legrövidebb a már említett angol nyelvű Farkas Ferenc-levél, a legterjedelmesebb Németh László közlésre negyedszázadot várt, Aczél Györgynek címzett, ám az egész nemzetnek szóló – kultúrát és nemzetpolitikát egyként érintő – fölrazó vallomása (*Ha én miniszter lennék*).

Ebben a dokumentumáradatban az is érdekes, hogy a *névtelen* és mártírságot vállalván *hírnevet* szerzett hősök ugyanannak a harcnak a katonái: mindnyájan az 1956-os magyar forradalom igazságát zengték. A dokumentumokból az is világosan kiderül – lásd Kovács Imre müncheni *Új Látóhatár*-ban megjelent cikkét vagy Püski Sándor rácsok között írott, büntelenségét bizonyító vallomását –, hogy a szellemi emberek mellett, hogy a szovjetek hódító-leigázó szerepét elítélik, egyúttal a kompromisszumra való törekvés hívei is (hol volt még akkor a Szovjetunió szétesése-bukása!). Úgy reálpolitikusok, hogy *szabad szavuk* nem meghunyászkodásként, ám józan (politikai) belátásként értékelhető.

Minthogy a magyar forradalom előkészítésében meghatározó – sőt döntő – ereje volt az íróknak (nem csupán a Petőfi Pártba tömörülteknek, de a velük rokonszenvezőknek ugyancsak), nem véletlen tartásuk, erkölcsük, tette készségük ilyen mérvű – számtalan dokumentummal alátámasztott – kihangsúlyozása. Szeredi Pál ott is tiszta vizet önt a pohárba, ahol nem könnyű az idő mosta emlékeket és hiedelmeket (pletykákat) a valóságos történésektől elkülöníteni. Könyvének egyik legérdekesebb dokumentuma az a sokak által aláírt (egy-két név odacsempésztésével fölöttébb duzzadó) levél, helyesebben a *Nyilatkozat* néven ismert, hol bicegő, hol a történések megítélésében helytálló „okmány”, amelyben a magyar literátorok avval fordultak az ENSZ-hez, hogy vegyék le a napirendről 1956-ot, helyesebben: a „magyar kérdést”. („Kádár javaslata alapján 1957. szeptember 4-én került sor a budapesti Sportcsarnokban arra a nagygyűlésre, ahol Fodor József olvasta fel a későbbiekben elhíresült *Nyilatkozatot*.”)

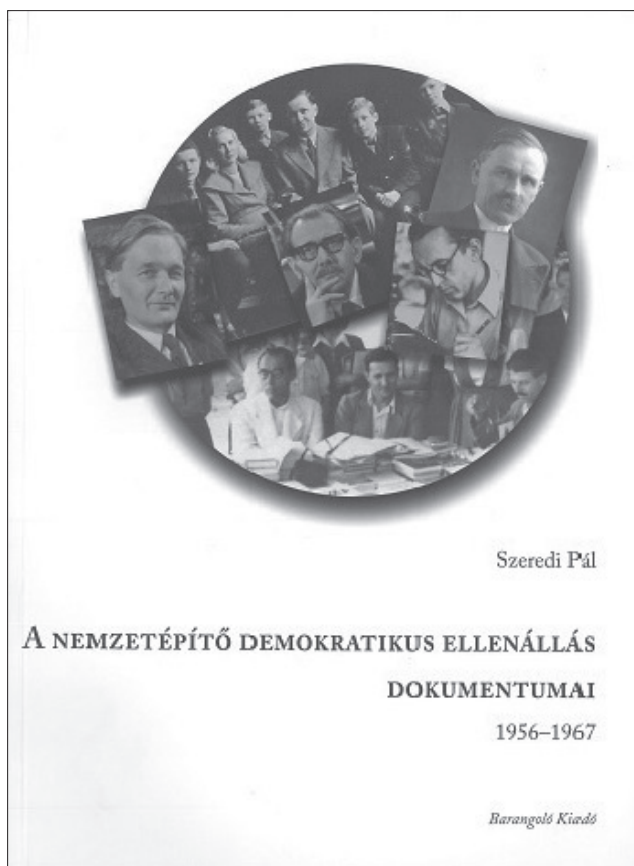
Zsarolás, alku, a népi írók behódolása? A hosszú elemzessor végén (a *dokumentumban* az összes aláíró és a kimaradt némelyek neve is szerepel) Szeredi megállapítása most is lényegyet érint (még ha az csak lábjegyzetként is tudatosítja a valót): „A teljes szöveg végeredményben egy figyelemfelhívó >jelentés< a magyarországi helyzet ellentmondásosságáról, s nem egy politikai nyilatkozat a kormány politikája mellett”. Ez a józan ítélőképesség, nemegyszer hibás adatokat kijavítva, a dokumentumkötet legfőbb hozadéka.

Az írások, dokumentumok közötti – jobbára a stílusban jelentkező – kontraszt különleges hangulatot ad eme dicsőséges, jóllehet ezer dicstelenséggel tarkított korszaknak. Németh László, Veres Péter (levél Kádár Jánosnak, München Ferencnek, *A népi írókról*), Szabó Zoltán, Kovács Imre, Püski Sándor tanulmányai, cikkei és vallomásai természetesen elütnek a KB egyes jelentéseitől és a jobbára „szigo-

rúan titkos” megjelöléssel a „nagy fejek” közt vándorló aktáktól. Ám még a nyilván a KB által megrendelt, irodalomtörténészek tollából való, a „népies” (általuk sosem népi) irodalmat elítélő *Állásfoglalás*nak is szakzsargontól hemzsegő, borzalmas a stílusa (*Jelentés a népi írókról*).

Szeredi Pál pontosan fogalmazó, elegáns esszényelve – „bevezetések” némely témához, értékelések, a dokumentumot övező társadalmi körkép (helyenként *körkép*) megrajzolása stb. – amellet, hogy élvezhető, bizonyos fokig a higgadt ítékezést is magában foglalja. Az *A nemzetépítő demokratikus ellenállás dokumentumai 1956 – 1968* nagy nyeresége, bár „levéltári” földolgozással rajzoltatik meg egy korszak képe, a történelemírásnak.

(*Barangoló Kiadó, Piliskereszt, 2016*)

Deák-Sárosi László

Jókai miért már csak választható tantervi tétel?

Adamikné Jászó Anna: Jókai és a retorika

Természetes, hogy az illetékesek időnként fölülbírálják az irodalmi értékítéleteket és az oktatási tanterveket. Haladni kell a korrallal, nem lehet évszázadokig ugyanabból az alapanyagból főzni. Arany János is zömében kortárs írók, költők műveit tanította. Vannak azonban olyan művek és olyan szerzők, amelyek/akik nem mennek ki a divatból. Egyrészt azért, mert nem divatokhoz igazodnak, hanem a nemzeti és az egyetemes történelem és kultúra alapvető értékeit dolgozzák fel; másrészt azért, mert művészi szempontból nem múlták felül őket. Jókai mindkét vonatkozásban megőrizte jelentőségét a XXI. század elejére is, és jogos A. Jászó Anna döbbenete, hogy a máig legjelentősebb magyar író és művei a legutóbbi hatályos *Kerettanterv*ben már csak mint ajánlott tételek szerepelnek. Így előfordulhat, hogy valaki anélkül szerez érettségi bizonyítványt, hogy akár egyetlen Jókai-regényt is olvasott volna. Ez számomra is furcsa, hiszen az író műveiből többtucatnyit olvastam már tizenévesként, nagy érdeklődéssel és élvezettel, függetlenül attól, hogy kötelezők voltak-e vagy sem.

A. Jászó eleven, tudományos, de ezzel együtt olvasmányos monográfiát közölt Jókairól, hogy igazolja nagy írónk írásművészetének értékét, és helyét a mindenkori oktatási tantervekben. Én ennek a monográfiának három fő eredményét emelném ki. 1. Átfogóan és a részletekig menő alapossággal dolgozza fel Jókai írásait, középpontban a regényeivel. Számos szerzőtől idéz a Jókai-szakirodalomból a nézeteket ütköztetve, többször jogos kritikával illetve azokat. 2. Az elemzés alapja a retorika. Ez a régi-új diszciplína lehetőséget biztosít arra, hogy az irodalomelmélet elhajlásait is korigálja, hiszen az értelmezés tévedései nem ritkán hibás tendenciákkal megfogalmazott (irodalom)elméleti állítások, például a realizmus vagy az egyes műfajok pontatlan meghatározásai vonatkozásában. 3. A könyv részletes és átfogó retorikai-stilisztikai elemzéssel dolgozza fel Jókai írásait, amire ez idáig nem volt példa. A stilisztikai elemzések a példákon keresztül egyrészt segíthetik a retorika elméleti kategóriáinak megértését, másrészt Jókai életművének megértését; közvetve pedig igazolják, hogy ez az életmű már csupán stilisztikai értékei miatt sem sorolható hátrébb, és nem írható le.

A monográfia négy nagy fejezetből áll, amelyek nyomban kirajzolják a tág és alapos megközelítést: I. Jókai regénypolitikája; II. Jókai és a retorikai érvelés (*inventio*); III. Jókai és a regényszerkezetek (*dispositio*); IV. Jókai stílusáról (*elocutio*). A könyvben található még rövid bevezető és lezáró fejezet az általános kérdések felvetésének, illetve összegzésének elemeivel. A szerző a Prológusban megindokolja, hogy miért a retorika az elemzés diszciplínái kerete. A retorikát épp Jókai korában a prózai mű-

fajok elméleteként fogták fel, és tanították széleskörűen; az író is rendelkezett retorikai műveltséggel; írt és előadott beszédeket; illetve vannak retorikai szerkezeteken alapuló regényei. A poétikai megközelítés rokona a retorikainak, a stilisztikai pedig része. Az Epilógusban a szerző összefoglalja a téziseit, amelyeket az egyes fejezetekkel és a mű egészével kívánt bizonyítani. A könyvet végigolvasva állíthatom: sikerült. A részletek az alábbiakban, illetve a cikk végén.

Az első nagy fejezet olyan általános irodalompolitikai kérdéseket tisztáz meggyőző módon, mint például Jókai viszonya a realizmushoz és a romantikához. A félreértések és előítéletek már Jókai korában megjelentek, amelyek a szerző megfigyelései szerint elsősorban Gyulai Pál és Péterfy Jenő által hagyományozódtak az utókorra (9. old.). Ezek a megállapítások aztán belekerültek az összegző irodalomtörténeti munkákba, mint például Szerb Antal magyar irodalomtörténetébe vagy a szlengesen „Spenót”-ként emlegetett, zöld borítójú, 1964 és 1966 között megjelent hivatalos irodalomtörténetbe; ezekből pedig a közoktatásban használt irodalmi tankönyvekbe. Jókain a realizmus okán számon kérik, hogy karakterei elnagyoltak, főszereplői többnyire kivételes hőroszok, a jellemző helyett a kuriózumokat keresi, a valóság megragadása helyett inkább meséket ír, nem illeti kritikával a magyar társadalmi rétegek teljes spektrumát, és elemző elmélkedés helyett megszépített, idealizált történelemértelmezést kreál; illetve túlságosan igazodik népes olvasótábora értékrendjéhez. Ezek nem igazolt feltételezések, inkább előítéletek, és A. Jászó Anna könyvével az ellenkezőjüket bizonyítja.

Ezeknek a félreértéseknek az alapja már a realizmus meghatározásában megtalálható. Nem is gondolnánk, hogy a realista prózapoétikát már Jókai idejében az ő kortársai is félremagyarázták. Az élet, a történelem átfogó és arányos bemutatása helyett reálisnak csak a nyomorúságos és bűnözői közegeket, illetve lepusztult helyek végletesen kirívó, lecsúszott egyedeit tekintették a hangadó irodalomkritikusok és irodalomtörténészek. A. Jászó magát Jókait is idézi a vitában, aki önreflexív irodalmi írásaiban lendületesen kifejtette álláspontját a kérdésben. *Utazás egy sírdomb körül* (1889): „*Én ezer ember közül, akiknek az élettörténetét ismerem, (pedig annyit ismerem), találtam ötven olyan alakot, aki képviselője volt a rossz szenvedélyeknek, de találtam ötszázat olyat, akinek jelleme a mindennapin felül emelkedett. Hátha az ötvennek történetét írtam meg volna csupán, most marasztalnának, hogy milyen derék realista író vagyok, de mert azok mellett a többséget alkotó magasabb jellemeket választottam vezéralakokul, azoknak a történetét vettem tanúságul: azzal szidnak, hogy idealista vagyok. [...] Akik par excellence realistáknak szeretik magukat hívatni, erőszakosan kiválogatják a társadalomból a romlott kivételeket, alakokban úgy, mint helyzetekben: s azokat csoportosítják mesterségesen: hanem azért, mert híven van leírva, a kórház, a fejenctelep, a tébolyda nem képviseli az igazi világot. Nekem a világ szebb fele jobban tetszik, de azért nem vagyok idealista*” (17. old.).

Ehhez nem szükséges elméletileg semmit se hozzátenni, hanem elegendő példákkal igazolni Jókai műveiből. Az író több regényének egyik központi alakját Széchenyi Istvánról mintázta, például Szentirmay Rudolfot Az *Egy magyar nábobban*. Széchenyi a közösségért, a magyarságért küzdő, a gyakorlatban komoly eredményeket felmutató idealista személy volt. Alakjának megidézése nem idealizmus, hanem realizmus.

A többi előítéletet a monográfia szerzője ugyanilyen plasztikus példákkal függeszti fel, mint a Széchenyi-karakterre való utalás. Jókai műveiben sok árnyalt jellemrajz található, sőt jellemfejlődés vagy változás is. Sokrétú a címszereplő jellemrajza a *Fráter György* (1892) című regényében; vagy a kivételes képességei ellenére, vagy épp azok miatt lecsúszó, bukott hős, Ocskay László a *Szeretve mind a vérpadig* (1882) című regényében. A. Jászó külön fejezetet szentel az árulás motívumának végigkövetéséig az életműben (28–41. old.) egészen az ősmagyar kort feldolgozó *A varchoniták* (1852) történetétől *A jövő század regényéig* (1972–1874). Nagyon figyelemreméltó Jókai több művében a cselekményben kifejtett tétele, miszerint a természet előtti népek és az ősmagyarok nem ismerték az árulás fogalmát, még szavuk se volt rá.

Az idézett példák igazolják, hogy Jókai nem hunyt szemet egyes társadalmi rétegek ábrázolása során azok jellegzetes képviselőinek hibái felett. Alapvetően a negatív és a pozitív szereplők közt is van főnemes és kishemes vagy ennél alacsonyabb társadalmi réteghez tartozó egyén, katona és civil, vallási és világi hivatású, magyar és nem magyar. Jókai realista és egyben a nemzet ügyét szolgáló motivációi a korban népszerű *romance*-típusú regényekben is érvényesültek, de írt szűkebb poétikai értelemben is realista (*novel*) típusú történelmi és kortárs témájú regényeket, elbeszéléseket is.

Külön érdeme a monográfiának, hogy bemutatja az életmű legfontosabb darabjait, elsősorban Jókai regényeit és fontosabb elbeszéléseit, színműveit a szűzség ismertetése, azok csoportosítása révén. A. Jászó közöl egy táblázatot is a Jókai-művek cselekménye szerint – tehát nem a megírás vagy megjelenés szerinti kronológiája alapján – a magyar történelem és a világtörténelem korszakainak és eseményeinek megjelölésével (26–29. old.). Mint a táblázatból is kiderül, a művek a teljes történelmet fogják át az ősidőktől a jövő századi (XX. századi) utópia leírásáig. A történelmi és társadalmi tabló totalitásához A. Jászó szerint „társul a nyelvezet totalitása!” (23. old.). A nyelvi stílust a szerző ugyan a későbbi fejezetekben tárgyalja, de ott igazolást is nyer, hogy Jókai a legnagyobb szókinccsel bíró magyar író – mintegy húszezer szót ismert és használt (170–171. old.) –, aki a beszélt nyelvi stílus mesteri kimunkálásán túl nyelvezetükkel szereplőit is jellemezni tudta, és stílusával, érvelési technikájával közel került az olvasóihoz, amely szintén nem negatívum.

Jókai műveinek poétikai értékeit nem az összes kritikus és irodalomtudós vitatta, csak mégis a bíráló jellegű észrevételek kerültek a központi véleményformáló irodalomtörténeti összefoglalók és tankönyvek lapjaira. Jelentőségéhez mérten méltatta

őt például Mikszáth Kálmán (1907), Jókai egyik életrajzírója és Klebelsberg Kunó kultúrpolitikus is, aki 1925-ben mondott emlékbeszédében szintén rávilágított arra, hogy ezek a művek kirajzolják a folyamatos magyar történelmet – indokoltan emelkedett dicsfényvel (25. old.).

A. Jászó a második nagy fejezetben (Jókai és a retorikai érvelés (*inventio*)) utána jár Jókai szónoki megnyilatkozásainak; elemzi az 1848. március 15-én mondott rövid, de hatásos beszédét; felderíti a szónoklatokat műveiben; és elemzi a retorikai tárgyú, jellegű, logikájú műveit, mint például a Cicero-paródiának számító *Félistenek bolondságait* (96–98. old.). Ennek a fejezetnek a leghasznosabb részei a retorikai (gyakorlati) érvelés bemutatása az író művei, azok részletei által. A szerző számos idézetet gyűjtött ki az életműből, és mindazok haszonnal forgathatják a monográfiát, akik konkrét példák sokaságán keresztül akarják megérteni a példát, a hiányos szillogizmust, a toposzokat, a külső érveket és a manipulációt. Az indukciós érvelést megvalósító példák közül három oldalnyi található (68–70. old.), a dedukciót alkalmazó enthümémából pedig négy (71–75. old.).

Fontos kiemelni, hogy Jókai széles körű olvasói sikerének az egyik magyarázatát épp a retorika adja: „Jókai élt a gyakorlati érvelés lehetőségeivel, s ez az érvelési mód találkozik az emberek gondolkodásmódjával. Ez a tény is lehet népszerűségének egyik titka” (91. old.).

A harmadik nagy fejezet Jókai regényszerkezeteit veszi nagytitka alá. Az elrendezést illetően ugyancsak félreértették vagy félremagyarázták nagy íróinkat. A regényszerkezetekben, amelyeket A. Jászó szüzsévázlatokkal igazol, és cselekmény-ágrajzokkal szemléltet, sokféle szerkesztési mód érvényesül. Az alap gyakran egy lineáris szerkezet, amely kiegészülhet nézőpontváltással, mesélői szereplőcserével, dokumentumjellegű leírással, illetve fraktálszerkezeti ágrajzzal (106–118. old.). A lineáris vázra épülő, elágazásos fraktálszerkezet, a becsatlakozó cselekményszálakkal teszi lehetővé a románc szüzséjének felépítését is. A szerző ugyancsak azonosítja és elemzi a párhuzamos és a keretes szerkezeteket. Megfigyel kisebb szerkezeti szintű elemeket is, mint a különböző jellegű beékelések és inverziók. Talál viszonylag ritka, de már Homérosz *Odiüsszeiájában* azonosított *narratív metalépsziszt* is (156. old.). A *narratív metalépszisz* egyfajta felcserélésen alapul, például a mozgás relativizálásán („szaladó tornyok, repülő városok” – *More patrio. Regényes kóborlások*).

Újszerű az *intertextualitás* és az *intratextualitás* (159–161. old.) megfigyelése. Jókai még hivatkozással vett át szövegrészleteket. Saját, korábbi munkáira is gyakran hivatkozott. Ez utóbbit nevezik intratextualitásnak.

Ha valami kiemelendő külön hangsúllyal a monográfiából, akkor az a negyedik, az utolsó nagy fejezet. Terjedelemben is ez a leghangsúlyosabb, majdnem kétszer olyan hosszú, mint a többiek egyenként. Ez 88 oldal. Jókai stílusáról még nem írtak ilyen sokrétűen. Mint ismeretes, létezik már *Jókai-szótár* (szerk. Lukácsy Sándor, 1994),

amely az író különleges szavainak magyarázatára szolgál. Többen írtak nyelvezetéről és stílusáról, de inkább röviden, összefoglaló jelleggel és általánosságban. Pedig Jókai stílusának két fő titka „nyelve és szerkesztésmódja” – (Szörényi 1989: 138–139, idézi A. Jászó: 164. old.). A *Jókai és a retorika* következetesen végigmegy a stílus elméleti kategóriái mentén az író életművén, és az összeshez talál jellemző, értékes példát bőségesen. Nem céлом kimerítő részletességgel bemutatni az alfejezetek tartalmát, hiszen szeretnék hagyni felfedeznivalót az olvasó számára is. Inkább felvázolom e résznek a szerkezetét, és kiemelek néhány, az alfejezetekben tárgyalt kategóriát.

A négy fő alfejezet: 1. A világosság stíluserenye; 2. A nyelvhelyesség stíluserenye; 3. Az illőség stíluserenye; 4. Az ékesség stíluserenye. Az első hármat több stilsztika nem is tekinti a stílus szűk értelemben vett részének, hanem legjobb esetben is csak az alapfeltételének. Egyes irányzatok, mint a liège-i μ (mű)-csoport a stilsztikát, sőt tágabb értelemben a retorikát az alakzatok és szóképek (figurák és trópusok) tanára szűkítik. Az alakzattan itt is helyet kap a negyedik alfejezet tárgyaként, de nagyon értékes megközelítést tesz lehetővé az alapvető stíluserenyek részletezése is. Ennek gyakorlati okai vannak. A monográfia szerzője megfigyelte, hogy Jókai kialakított egy beszélt nyelvi jellegű mesélői stílust, amely nem azonos az élő beszéd lazább spontaneitásával, de közérthető, világos, és nem nélkülözi a beszéltnyelvűségből adódó gyakorlati érvelést és stílusképzést. A retorikában a szónoknak igazodnia kell a hallgatóság értékrendjéhez és stílusához (170. old.), és Jókai mint jó rétor és felkészült író élt a lehetőséggel.

A. Jászó Anna az illőség stíluserenyén belül tárgyalja Jókai egyéni szótalálmányait, „nyelvészkedését”, az idegen és szlenges szavak, kifejezések használatát és a teljesség igénye nélkül említem még: a névadást is. Ugyancsak az illőség fő kategóriáján belül vizsgálja a metakommunikációt, a köznyelvtől eltérő beszédet és a mondatszerkesztést. Amint a példák is igazolják (190–193. old.), Jókai számos alkalommal élt a szereplői nyelvük, nyelvhasználatuk általi jellemzéssel, és azon belül a nyelvi jellemzés humorforrásával.

A negyedik alfejezetben az olvasó szemléletes példákat talál a sokféle gondolat- és szóalakzatra (figurákra), illetve a szóképekre (trópusokra). A retorikai (gyakorlati) érvelésről szóló alfejezet mellett ezek a részek hasznosíthatók a legközvetlenebből Jókai műveinek elemzésében, általában a műelemzésekben és a retorika elméleti kategóriáinak megértésében. Ennek az egységnek a végén (248–249. old.) egy elemzés is található Jókai *A lőcsei fehér asszony* című regénye elejének egy oldaláról. Ez az alfejezet az elemzés gyakorlati példájának illusztrálásán túl azt is igazolja, hogy mennyi különböző stíluselem található akár egyetlen oldalon.

Mint a jó művet és a retorikai művet a fejezetek végén és a könyv végén összegzések zárják. A monográfia szerzője az Epilógusban tömören, tizenkét pontban tagolt tézisekben foglalja össze mindazt, amit kiemelve elfogadott a szakirodalom

eredményei alapján, illetve amelyeket maga igazolt elemzéseivel (254–256. old.). Néhány főbb tézist idézek rövidítve: 1. Jókai regényeinek többsége a románc (*romance*) típusba sorolható, de más és új szerkezetek is megfigyelhetők nála; 2. Jókai regényeinek történelemmegközelítése az *oral history*hoz áll közel, művei pedig felölelik nemzeti történelmünket; 3. Jókai művei és jellemábrázolásai, egyes szakirodalmi és oktatásban elterjedt nézetekkel szemben sokrétűek; 4. Jókai művészetét áthatja a retorika mind tartalmi, mind az érvelés, a szerkesztés és a stílus vonatkozásában; 7. Jókai regényeinek szerkezete igazodik a retorikai érveléshez, gyakran a cselekmény elágazásainak szabálytalanak tűnő, de a fraktálszerkezetekhez hasonló módon; 8. Jókai stílusára jellemző szóbősége és mondatainak gondolatalakzatokkal leírható ritmikája; 12. A monográfia egésze igazolja, hogy Jókai műveit szűkebb értelemben vett tartalmi és stilisztikai értékei miatt hangsúlyosabban és méltóképpen kellene tanítani a közoktatásban.

Számomra a monográfiának az irodalomértésben és a közoktatásban való alkalmazhatósága mellett van egy általános tanulsága is. Egyes alkotók épp Jókai állítólagos megszépítő történelemértelmezése miatt készítettek évtizedeken keresztül történelmi tényeket is meghamisító filmeket. Jancsó Miklós saját, *Szegénylegények* című filmje kapcsán nyilatkozta: „a filmmel éppen a Jókai-féle történelemszépítéssel, az álromantikus, valóságmásító magyarságkoncepcióval próbálok vitatkozni” (idézi: Zsugán 1966: 7–8). A. Jászó Anna Jókai-könyve épp azt igazolja, hogy Jókai nem szépítette meg a történelmet, és nem másította meg, nem idealizálta műveiben a valóságot. (A *Szegénylegények* alapjául szolgáló eseményeket egyébként Jókai is feldolgozta *A lélekidomár* (1888–1889) című regényében, a valósághoz hű módon.) Ha állni is Jókaival szemben a „történelemszépítés” vádja, azt sem történelemcsúfítással és történelemhamisítással kell ellensúlyozni.

(Trezor Kiadó, Budapest, 2016)

Irodalomjegyzék

Adamikné Jászó Anna 2016. *Jókai és a retorika*. Trezor Kiadó. Budapest.

Mikszáth Kálmán é. n. *Jókai Mór élete és kora*. Budapest.

Szörényi László 1989. *Mítosz és utópia Jókainál*. In: „Multaddal valamit kezdeni”. Budapest. Magvető Kiadó.

Zsugán István 1966. *Beváltott ígélet. Beszélgetés Jancsó Miklóssal a „Szegénylegények” bemutatója előtt*. Filmvilág 9 (1966) no. 1. 8–13.

Gyimesi László

Az újmódi teremtés könyve

Koncsek József: Örökös tavasz

Ez a néhány sor eredetileg az *Örökös tavasz* című Konczek József-kötet előszavának készült, aztán utószavává lett, némi változtatásokkal. Az itt közzétett, lényegét tekintve azonos szöveg kedvcsinálóvá íródott át azok számára, akik csak a jövőben ismerkedhetnek meg Konczek József új könyvével vagy általában a költészetével.

Koncsek József fegyelmezett kötetet adott a kezünkbe. Csoda ez önmagában is: a kilencek körének *legvagabundabb* költője, a szabályos verselést – mint alapfelvételt – ismerő, de gyakran igencsak félrelökő, megtaposó örök diákja olyan válogatást tett le, amelyben a szabálytalanságok is szabállyá nemesednek, amelyben a próza tiszta verssé lényegül. S amelyben a saját bánat és öröm úgy simul a világ-nagy élményekhez, tragédiákhoz vagy éppen az örökös tavasz őrzött örömeihez, hogy minden szónak, minden rezdülésnek pontosan meghatározott helye lesz az alakuló költői világmindenségben.

Mert a csoda nemcsak a szokatlan rendszerben van, hanem ebben az alakuló újfajta világegészen. Konczek József immár több mint fél évszázados költői munkássága (beleértve ebbe a prózájának mondott költeményeket meg a gyermekek számára írottakat is) nem más, mint teremtéstörténet. Újra és újra nekiveselkedik a maga képéhez igazított új valóság létrehozásának, s eredményei kötetről kötetre egyre meggyőzőbbek.

Ne bibliás genezist keressünk, bár annak visszhangja is megcsendül az *Arcom bened* ciklusban, hanem olyan már-már kétkezi munkát, amelyben mesterek nemzedékeinek tapasztalata, munkában formálódó kéznyoma lényegül egyedi alkotássá.

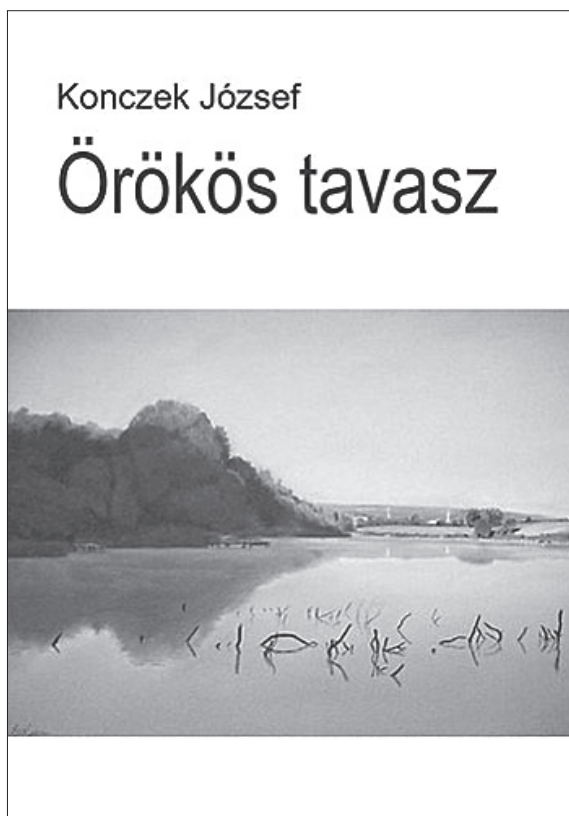
Mindegy, mihez nyúl: minden megszerzett motívum *Konczekké alakul*. Belsővé válik, ahogy a lélekhez értők mondják. S hogy ez így legyen, sokszor szerepeket kell vállalnia, mint ezen kötet cirkuszos verseiben vagy a korszakos jelentőségű *Amerika* versben. A szerep módot ad saját lelke rejtett zugainak kiürítésére is, olyan fordulatok használatára, amelyekre a hagyományosabb én-versekben kevés a mód.

Amikor pedig saját bánatait kiáltja világgá, azok is közös fájdalomainkká lesznek, akár egy-egy jó barátira (itt például Rózsa Endrére és Utassy Józsefre) emlékezik, akár az öröklétbe emelt hajdani asszonyról, asszonyokról beszél. Úgy ad a társaknak egy-egy fertályt készülő országából, mint egy hagyatkozó nagyúr, tudja, hogy minden rész-királyság más-más, de egyformán értékes kincsekkel gazdag.

Feszec, fegyelmezett kötet? Igen. Kitűnően megformált, mázsás súlyokat hengergető és lepkeszárnyon illanó sorok állnak össze a készülő mindenség térképévé. Egy nagy költő fontos, megkerülhetetlen könyvévé.

Az előző bekezdés utolsó mondata kimaradt az utószóból. A szerző illendő vagy már-már kötelező szerénysége húzatta ki belőle. Úgy vélem, egy recenzióban, egy nyíltan vállalt promóciós írásban helye van az ilyenfajta (korántsem túlzó) értékelésnek is. Annál inkább, mert Konczek művei körül elég nagy a csend. A szakmai méltatások, a „hivatalos” elismerések igencsak ritkán koszorúzzák teljesítményét, pedig az semmivel sem marad el szerencsésebb sorsú pályatársai eredményeitől. Úgy érett mesterré, hogy nem teremtett iskolát, nem veszik körül inasok. Az *Örökös tavasz* után lehet, hogy ez megváltozik. Nem követőket, epigonokat, utánczókat kívánok neki, csak értő olvasókat. Olvasókat, akikből – ha akarják, ha nem – alkotótársak lesznek.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2015)

Kerék Imre

„dobj el nehezekeidet!”

Dobozi Eszter: Ahogy ő néz, ahogy ő lát (Válogatott és új versek)

Dobozi Eszter költői pályafutását kezdettől fogva kísértem mindmáig. Hamar meglelte önálló hangját, eggyé ötvözve sokszínű, széles körű témavilágát és tömör kiérlelt formakultúráját.

Legújabb verseskönyve az *Ahogy ő néz, ahogy ő lát* (Válogatott és új versek). Nagy erudícióval, mívesen megmunkált versgyűjtemény ez. S talán sokaknak most válik igazán láthatóvá, érzékelhetővé: mekkora utat, milyen pályáivet rajzolt meg eddigi munkáiban Dobozi Eszter. Járatos a folklór, a szociográfia, a tény- és valóságfeltárás módszertanában, s persze elsősorban költő, aki semmilyen irodalmi csoportosulás centrumában nem áll (holott joggal állhatna). Mégsem magányos alkotó ő, mégis fokozottan érzékeli közös nemzeti gondjainkat, teljesen tájékozott a mai magyar poézis különböző irányzatainak megnyilvánulásaiban.

A szó legjobb értelmében poéta doctus ő, egyúttal poéta natus is. Ha megszólal sokszor keserű ízzel bogozgatja mai életünk problémagubancait, s próbál rendet tenni magában és maga körül a világban.

Legújabb versei közül a megrendítő zengésű az *Ad notam Rákócziban* is, nem öblös frázisokkal, álpátosszal, hanem szenvedéllyel telítetten emel szót élet- és sorskérdéseket illetően, hitet téve folytonosan kultúránk, magyarságunk mellett. Költészete szubjektív és objektív is egyszerre. Mindent tud, amit a költészetről tudni lehet és érdemes. Nyelvezete veretes, tiszta magyar költői nyelv, sehol sem enged a felhígult, laza hangzatok szirénhangjainak.

A verseskötetbe került költemények alapján elmondhatjuk: az újabb évtizedek nagy műgonddal megformált, időálló darabokból eggyéláncolt opuszok remekművévé könyve ez Dobozi Eszternek.

Íme, egy részlet a már említett *Ad notam Rákóczi* című verséből: „Nem fogunk még letűnni, / Se hullani, mint légy s szűnni, / Legyűródni, / Belülről szív pedig és szúr, / Zúz, tép, fal, eszi / Nemcsak a húst, fölemészti / A szíveket is: / Jonhodat! / Egünet is lopja, dúlja, / Elő-lünk éli / Föl a Földet, szít / Gyűlöletet kinn / És benn. Háborúság itt, / Veszedelem amodaát, / S övé mind a kincs.”

Nem olvastam az utóbbi években ilyen igazi lírai remeklést (természetesen a versszöveg egészét is hozzáértve). De még sorolhatnánk pl. az ókori görög–latin mítoszokból merítő kitűnő darabjait (*Euriüdiké léptei; Corpus a sziklán; Inferno*).

S ezzel a telibetaláló hagütéssel intonálja a Rákóczi-indulót, e szenvedélyt fel-szító akkordokkal önvizsgálatra készítetve olvasóit. Költői bátorságával, nyílt versbeszédével is.

(*Magyar Napló, Budapest, 2015*)